

M. Bel
1128

A

KÖZGAZDASÁG

ALAPFOGALMAI.

—•••—

TREFORT ÁGOSTON

VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISTER ÚR MEGBIZÁSÁBÓL

IRTA

CSORBA FERENC.

Ára 40 kr.

BUDAPESTEN, 1887.

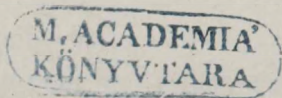
NYOMATOTT A M. KIR. EGYETEMI KÖNYVNYOMDÁBAN.

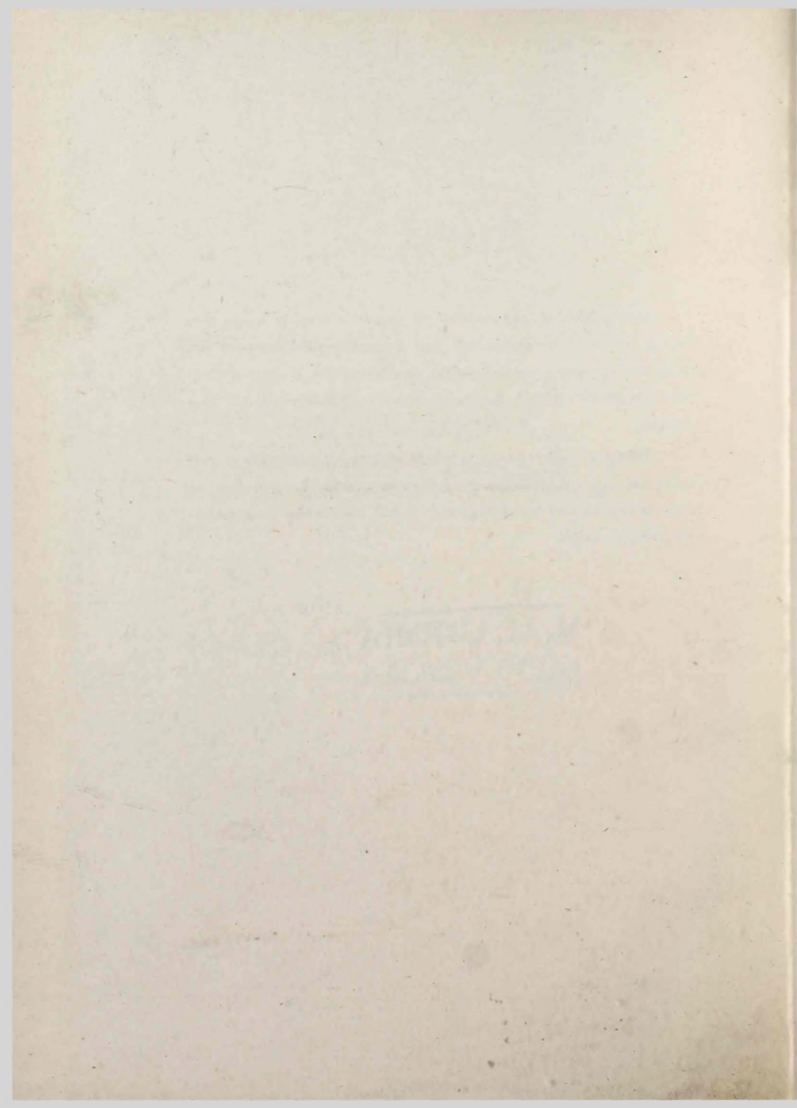
M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

Középiskolai oktatásunkra vonatkozólag a nagy község köréből hangoztatott két leggyakoribb panasz az, hogy a tananyag nincs kellő összhangban a gyakorlati élet követelményeivel és hogy tanuló ifjúságunk túl van terhelve.

Főleg ezen két panasz által kifejezett kíváncsolom volt az, a mi — a megbízást kísérő utasítások értelmében — jelen középiskolai tankönyvnek szánt művecske megírásánál irányt adott.

Cs. F.

B E V E Z E T É S .

Az embernek, hogy e földön boldoguljon, világi javakra van szüksége.

Az ember azon folytonos tevékenységét, a melylyel magának e javakból minél többet igyekszik megszerezni, *gazdaságnak* nevezzük.

Valamely államilag szervezkedett nép gazdaságainak és gazdasági intézményeinek összességét pedig *közgazdaságnak* hívjuk.

A közgazdaságra vonatkozó tanokat három részre szokták felosztani. E részek :

- I. a javak *termelésére*,
  - II. a javak *forgalmára* és
  - III. a javak *megosztására* vonatkozó tanok.
-

I. A javak termeléséről.

I. A termelés tényezőiről.

Az összes gazdasági javakat részint a természet, részint a munka, részint pedig a tőke hozza létre. A termelésnek tehát *három tényezője van*: a) a természet, b) a munka és c) a tőke.

A természet ereje, mint termelési tényező kétféleképp érvényesül: a) hasznos vad állatokat, növényeket, ásványokat, szóval közvetlenül használható kész javakat állít elő b) közremunkálkodásával elősegíti az ember gazdasági tevékenységét (gondoljunk a talaj termő erejére, a napsugárra, az esőre és a természet erejének azon többi hasonjelleget nyilvánulására, melyek nélkül az ember gazdasági iparkodása hiába való lenne).

Munka alatt a közgazdaságban az embernek a javak termelésében való személyes részvételét értjük. E részvétel nemcsak anyagi, de szellemi tevékenység is lehet.

A *tőke* nem csupán a kamatozó pénzt, hanem mind azon gazdasági javakat is jelenti, a melyeknek rendeltetése az, hogy velök újabb javakat állítsunk elő.

A *tőke képzésének* két módja van. Az egyik mód az, hogy a természet avagy a munka, avagy pedig a már meglevő tőke útján további termelésre szolgáló új javakat állítunk elő. A másik mód pedig az, hogy megváltoztatjuk a szükségleteink közvetlen kielégítésére szánt javak rendeltetését és azokat fogyasztás helyett újabb javakelőállítására használjuk. A tőkeképzés ez utóbbi módját *takarékosságnak* nevezzük.

A *tőkék osztályozásánál* megkülönböztetjük a) a *folyó tőkét* vagyis a készpénzt b) a *forgó tőkét*, vagyis azon javakat, a melyek időközönként rendeltetésszerűleg pénzzé lesznek és c) az *állótőkét*, vagyis azon javakat, a melyeknek rendeltetése nem az, hogy időközönként egész értékökben pénzzé legyenek, hanem hogy hosszabb időtartamon át pénzt hozzanak.

2. A hozadékról és a jövedelemről.

A gazdálkodás eredményét *hozadéknak* mondjuk.

E hozadék az egyes termelési tényezők hozadékából áll. A tőke hozadékát *tőkehozá-
dék*nak, a munkáét *munkabér*nek, a természetét
pedig — mivel az főleg az östermelésnél szere-
pel — *földjára*déknek nevezzük.

Azt, a mi a hozadékból egy emberre vagy
társulatra esik, *jövedelem*nek, — a hozadék elő-
állítására céljából felhasznált tőkék mérvét *ter-
melési költség*nek, — a hozadék és a termelési
költség közötti különbözetet *tiszta hozadék*nak,
— azt pedig, ami ebből egy embert vagy tár-
sulatot illet, *tiszta jövedelem*nek hívjuk.

3. A munka megosztásáról.

Senki sem foglalkozik a termelés minden
ágával. Ez ágak az egyes termelők közt meg-
vannak osztva. E megosztás annál nagyobb
mérvű, minél fejlettebb a közgazdasági élet. A
mai fejlettség mellett, az egyes csak nagyon
keveset állít közvetlenül elő abból amire szük-
sége van. A termelők csak egy, vagy legfeljebb
egy néhány termelési ágat szentelik iparko-
dásukat. Ezen egy vagy egynehány termelési
ágban azonban annyit termelnek, hogy nem-

csak a saját, hanem számos más termelőnek hason szükségletét is ki tudják elégíteni.

A termelési ágak e megosztását — a leginkább megosztó termelési tényezőről — *munkamegosztásnak* nevezzük.

A munkamegosztás teszi lehetővé, hogy az erők egy bizonyos termelvény előállításában magas tőkélyre képeztesse, valamint hogy egyes, különben talán el sem érhető, de jelentős gazdasági célok elérésére egyesüljenek.

E jelenségek következménye az, hogy a *munkamegosztás* mellett a termelés olcsóbb és hatályosabb, a termelvény pedig több és jobb lesz. Ezért is a *munkamegosztást a közgazdasági haladás legfőbb eszközlőjének* és a közgazdasági fejlettség legbiztosabb fokmérőjének *tekinthetjük*.

E tétel — ép úgy, mint a közgazdaságtan minden más tétele — csakis az esetben tekinthető feltétlen igazságnak, ha azt a közgazdasági életre mint egységes egésze vonatkoztatjuk.

Vannak egyes esetek, ahol a közgazdasági élet egyes részeinek különleges érdeke nem a munka megosztását, hanem a munkamegosztásnak korlátolását kívánja.

Ily eset forog fenn pl. ott, a hol csak kevés fogyasztóra lehet számítani, avagy a hol a fölös kézi munkaerő és nyers anyag, ámde csak kevés beruházásra fordítható tőke áll rendelkezésre.

Ez esetekben a munkamegosztás és ezzel kapcsolatban a nagyban való termelés, valamint a gépek nagyobb mérvű alkalmazása, nem volna célirányos rendezkedés.

4. A termelés egyes ágairól.

Nemcsak az anyagi javak, hanem a *hasznos szolgáltatások* is közrehatnak a vagyonosodás fenntartására és gyarapítására. Ez oknál fogva a szolgáltatásokat is *beleértjük a gazdasági javak fogalmába* s az ezeket előállító szellemi munkásokat is termelőknek nevezzük.

E körülmény figyelembe vételével *az összes termelést a következő főágakra osztályozhatjuk.*

a) *az őstermelés* (vadászat, halászat, mezőgazdaság, bányászat), b) *az ipar*, c) *a közlekedés*, d) *a kereskedés*, e) *a szellemi munkásság* (a hivatalnok, az orvos, az ügyvéd stb. munkássága).

Mindezen termelési ágakban különbséget kell tennünk azok közt, a kik *önállóan gazdálkodnak* és azok közt, a kik *mások szolgálatában állanak*.

5. A mezőgazdaságról.

Az őstermelés ágai közt a vadászat és a halászat csak teljesen műveletlen népeknél képez jelentőséges kereseti ágat. A világtörténet tanúsága szerint a műveltség a mezőgazdaság elterjedésével veszi kezdetét. A mezőgazdaság elterjedése szolgál alapul arra, hogy a termelés többi ága kifejlődjék.

A mezőgazdasági termelésben eleinte fő része a természet erejének van. A munkának és a tőkének részvétele csak utóbb emelkedik jelentőségre.

Azon mezőgazdasági termelést, a melyben főszerepet a természet ereje visz, *külterjesnek*, azon termelést pedig, a melyben a természet erején kívül, a munkának és a tőkének is jelentőséges része van, *belterjesnek* nevezzük.

A mezőgazdaság annál inkább fejlett, minél inkább belterjes a termelés.

A mezőgazdaságot a külterjes és belterjes

termelés közötti különböztetésen kívül más szempontokból is szoktuk osztályozni.

A gazdaság terjedelme szerint *megkülönböztetjük a nagy és kis gazdaságot*, tárgyának és hozadékának különbözősége szerint pedig az *állattenyésztést, erdőszetét, földművelést* és ennek alfajait (rétművelés, szemtermelés, gyümölcstermelés stb.).

Ezeken kívül még kiváló közgazdasági jelentősége van azon különböztetésnek is, a melyet az egyes gazdaságok közt a szerint teszünk, hogy *a földtulajdonos maga, avagy haszonbérelő viszi-e a gazdálkodást.*

A mezőgazdaság mindezen alakjának és módjának meg van a maga közgazdasági jogsultsága. *Minden egyes esetben a fennálló viszonyoktól fog függni, hogy melyik alak és melyik mód alkalmazása lesz a termelésre leginkább célirányos.* — A külterjes gazdálkodásra való áttérés például nem volna célirányos eljárás ott, a hol a viszonyok olyanok, hogy nem állhat kellő tőke és munka a termelőnek rendelkezésére.

A legtöbb művelt népnél a közgazdasági fejlettségnek mai fokán már nem a mezőgaz-

daság, hanem az ipar avagy a kereskedés képezi a nemzeti termelésnek legjelentősebb tényezőjét. Hazánk azonban oly gazdag termő földekben, hogy *a mezőgazdaság nemzeti termelésünknek mai napság még kétségen kívül legjelentőségesebb tényezője.*

6. Az iparról.

Az ipari termelés mértékének — az östermeléstől eltérőleg — nem szab határt a rendelkezésre álló természeti erők mennyisége. Ép ezért *az ipari termelés mellett a nemzet vagyona és a népesség száma* úgyszólván *határtalanul* növekedhetik.

Az egyes ipari termelvények előállítására szükséges munkásságot sokkal inkább meg lehet nagy számú ember közt osztani, a kész ipari termelvényeket pedig sokkal könnyebben lehet messze földön levő piacokra szállítani, mint a mezőgazdaságéit. E körülmények következtében *az ipar sokkal inkább hat a munkamegosztásnak érvényesülésére, valamint a kereskedésnek és a közlekedésnek felvirágoztatására, mint a mezőgazdaság.*

Ha mindezekhez hozzávésszük azt, hogy

első sorban az *ipari termelés szolgáltatója* azon *tőkebeli és értelmi erőt, a mely a mezőgazdaságnak magasabb fokra való fejlesztéséhez szükséges*: nyilván való lesz, hogy az ipari termelés előmozdítása minden művelt népnél — s különösen hazánkban, közigazdaságunk fejlettségének mai fokán — kiválóan nagy fontossággal bír.

Az állam főképen a vám-, a szabadalmi- és az oktatásügy célszerű rendezése által igyekszik az ipar fejlesztésére hatni. A fejlesztésen kívül az állam, különösen ujabban, az ipari termeléssel foglalkozók érdekében, az ipari élet terén felmerülhető visszaélések meggátolására és orvoslására is kiterjeszti tevékenységét. Az erre vonatkozó szabályokat nálunk az ipartörvény tartalmazza.

Az ipari termelésnek közigazdaságilag legfontosabb osztályozásai: kézi és gyári ipar, továbbá közönséges és műipar.

II. A javak forgalmáról.

7. Előismeretek.

A munkamegosztás fejlettségének idejében a forgalom csere útján megy végbe. Az

egyés cserék igen sokszor nem vezetnek mindjárt célhoz. Két, három sőt több közbeneső cserének is végbe kell menni, míg az adott tárgyért a kívánt tárgyhoz lehet jutni. A közbeeső cserék száma annál inkább növekszik, minél inkább fejlett lesz a munkamegosztás. A gazdasági élet e fejlődés arányában mind jobban érzi, hogy egy eszközre van szüksége, a melylyel e cseréket közvetítse. Megalkotja tehát ez eszközt, a minek neve: *pénz*.

A pénzzel közvetített csere: *adásvétel*. Az adásvétel tárgya: *árú*.

A gazdasági javak kicserélése örök folyamatban van. Ez örök folyamat a *forgalom*. Ha e forgalom tárgyát árúk képezik, színterét *piacnak*, magát a forgalmat pedig *piaci forgalomnak* nevezzük.

Azon pénzmennyiséget, a melyet valamely árúért a piaci forgalomban rendszerint fizetni kell, *piaci árnak* mondjuk.

A *piaci ár* e szerint az *árúnak pénzben kifejezett ára*.

Valamely árú árának igazi mértéke azonban nem a pénz, hanem a pénz által helyettesített egyéb árúk. Ép azért, ha valamely árú-

nak *igazi árát* akarjuk kitudni, tovább kell menni vizsgálatunkban és azt kell megállapítani, hogy ezen árú piaci áráért, mennyi másféle árút lehet kapni.

Az árúnak *igazi ára alatt tehát az árúnak másféle árúban kifejezett árát értjük*. Ezen igazi ár alkotja az árú vásárlási erejét.

8. Az ár alakulásáról.

A piaci forgalomban *az ár nagysága a kínálatnak és a kívánatnak egymásra hatásától függ*.

A kínálat annál nagyobb, minél nagyobb mennyiség van az illető árúnemből forgalomban és minél nagyobb *igyekevéssel* igyekeznek az eladók *árújokat pénzzé tenni*.

A kívánat pedig annál nagyobb, minél nagyobb az illető árú megvételére forgalomba jövő *pénznek mennyisége* és minél nagyobb *igyekevéssel* igyekeznek a vevők ezen *pénzökért árút kapni*.

Az eladók és vevők igyekevését legfőképen a *verseny* szokta növelni.

Az ár a kívánattal egyenes, a kínálattal pedig fordított arányban emelkedik vagy csökken.

Ez az ár alakulásának alaptörvénye.

9. A termelés költségeiről.

A termelőnek legalább is annyit kell kapnia az árúért, mint a mennyibe az magának kerül, mert ha annyit sem kap érte, a termelést tovább nem folytathatja.

A termelési költségek azon mérvét, a mely épen elég arra, hogy a termelés tovább folytatható legyen, a termelés *szükséges költségének* nevezzük.

Azon árúknál, a melyeknél a kívánat és a kínálat gyorsan alkalmazkodik egymáshoz, az ár nem maradhat sokáig e szükséges költségek mérvén alul vagy felül.

E szükséges költségeknek megfelelő ár: *az árú természetes ára.*

A termelési költségek ugyanazon termelvény tekintetében, a termelési viszonyok különbözősége szerint, nagyon *különbözők* lehetnek.

E termelési viszonyoktól függ legfőképen az egyes termelők boldogulása.

Megeshetik, hogy egy vagy több termelő, a ki felette kedvező körülmények közt, s így igen olcsón termel, termelvényeivel az összes szükségletnek eleget képes tenni. Ez

esetben, az ár alakulásának rendes folyamata szerint, a termelvény piaci ára ezen igen olcsó termelő egy vagy egynehány ember szükséges költségeinek megfelelően fog alakulni.

A többi kevésbé kedvező körülmények közt termelő pedig — miután a termelvény ára szükséges költségeik mérvénél is alacsonyabb — kénytelen lesz a további termeléssel egészen felhagyni.

10. A pénzről és a valutáról.

Említettük, *hogy a pénz általános csereeszköz*. Ehhez most hozzáteszszük, hogy a pénz — legalább *a fém pénz* — egyszersmind *általános értékmérő is*.

A pénz kétféle: *fém- és papírpénz*.

A *fém pénz* olyan fémdarab, a melynél a súly, az öntvény, az érték és a nyomás törvény által van meghatározva, s a melylyel — ugyan csak a törvény rendelkezésénél fogva — az ország határain belül minden fizetés joghatálylyal teljesíthető.

A fém pénznel a névértéknek meg kell egyeznie a belértékkel vagyis ép akkorának kell

lenni, mint a mennyit a fémnek értéke és a nyomásnak költsége együtt véve kitesz.

A *papírpénz* vagy bankjegy, vagy pedig államjegy.

Nálunk mindkettő — ép úgy mint az arany- és ezüstpénz — törvényes fizetési eszköz képez. Belértéke egyiknek sincs.

A *bankjegynek* pénzi minősége a kibocsátó azon ígéretébe helyezett bizalmon alapúl, a mely szerint ez mindenkor kész a bankjegyért belértékkal bíró fémpénzt adni. Az *államjegy* pénzi minősége pedig annak kimondásán alapszik, hogy az állam azt a neki teljesítendő fizetések (adó, vám stb.) törlesztésére mindenkor elfogadja.

A pénzre, mint fizetési eszközre vonatkozó szabályok összességét *valuta* névvel szokták jelölni.

A szerint a mint törvényes fizetési eszközül csupán az arany vagy egyszersmind az ezüst is szolgál (a rézpénz mindenütt csak váltópénz), *egyszerű vagy kettős valutáról* szólunk.

Ott a hol a papírpénz kényszer-forgalommal bír, papírvalutáról is beszélhetünk.

A valuta rendszer két legfőbb szabálya az,

hogy a) a *pénzegység értékének mentnek kell lenni minden ingadozástól* és b) a *forgalomban levő pénz mennyiségének akkorának kell lenni, a mekkora mennyiséget a tényleges forgalmi szükséglet igényel.*

Ha e szabályok meg nem tartatnak, a pénz nem felelhet meg rendeltetésének és zavar fog beállani a forgalomban.

Annak megállapítása, hogy mennyi pénzre van a forgalomnak szüksége, nem csupán attól függ, hogy mennyit érnek a forgalomban levő árúk együtt véve, hanem attól is, hogy mily gyors az árúk forgása, és hogy mily mérvben vannak pénzhelyettesítő eszközök használatában.

II. A hitelről.

Az egyik embernek több tőkéje van, mint a mennyire gazdasága érdekében szüksége van, a másiknak kevesebb. Ha az, a kinek fölösleges tőkéje van, bizalommal viseltetik tőkében szükkölködő társának gazdálkodása iránt és tőkefölségét át engedi neki használatra, azt mondjuk róla, hogy *hitelez*.

A hitelezés tartama szerint megkülönböztetjük a *hosszú* és a *rövid hitelt*. A közgazdaság szempontjából mindkettőnek meg van a maga

jogosultsága. *Álló tőke pótlására* (pl. földajvításokra) *hosszú hitel*, *forgó tőke pótlására* (pl. árúk vételére) *rövid hitel van helyén.*

Különbséget teszünk még a *személyi és a dologi hitel* között, a szerint a mint a hiteladónak bizalma csupán a hitelvevőnek személyében, avagy pedig abban talál biztosítéket, hogy bizonyos dolog, nem fizetés esetére, neki kielégítési alapul előre lekötetik.

A dologi hitel biztosításának leggyakoribb módja ingó dolgoknál *a kézi zálog*, ingatlanoknál pedig *a jelzálog.*

A kézi zálognál a dolog már a hitel nyújtása alkalmával átadatik a hitelezőnek, a jelzálognál ellenben a dolog megmarad az adós birtokában és a biztosítás csupán az által történik, hogy a hitelező zálogjogát az ingatlanra vonatkozó jogok biztosítására szolgáló „telekkönyvnek“ e célból vezetett lapján, feljegyezteti.

A személyi hitel nyújtásának megszokásosabb alakja *a váltó*, vagyis azon törvényes formájú írásbeli fizetési ígéret, a melynél a késlelkedő adóst a rendesnél szigorúbb jogszabályok kényszerítik kötelezettségének teljesítésére.

A hitel tartamának és alakjának a fennálló gazdasági viszonyoknak megfelelően kell alakulnia.

Ha a hitelnyújtás feltételei nem felelnek meg a tényleges viszonyoknak, válság fenyegeti a hitelügy fejlődését és ez által az egész közgazdaságot.

E válság szinte elmaradhatlan ott, hol a hitelbe vett tőke nem rendeltetésszerűen, vagyis nem termelésre, hanem közvetlen használatra fordíttatik.

12. A bankokról.

A bank olyan kereskedelmi üzlet, a mely hiteladás és hitelvéssel foglalkozik.

A hiteladásban álló ügyleteket cselekvő, a hitelnyújtásban álló ügyleteket szenvedő ügyleteknek nevezzük.

A cselekvő és szenvedő ügyleteknek egyensúlyban kell egymással lenniök. Ha ez egyensúlyban zavar áll be, ép oly veszély fenyegeti a hitelügy fejlődését, mint a mikor a hitelnyújtás feltételei nem felelnek meg a fennálló viszonyoknak.

A bankok a hitelügynök mai fejlettsége mellett rendszerint csupán a hitel egy bizonyos ágával szoktak foglalkozni. Megkülönböztetünk: mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi stb. bankokat.

A bankok közt különös felemlítést érdemelnek a tőkék gyűjtésére hivatott *takarékpénztárak*.

Üzletöket, széles körökre kiható gazdasági jelentőségek miatt, ujabban, a postaszervezet felhasználásával, *postatakarékpénztár* név alatt az állam is folytatja.

A postatakarékpénztár fölötté kényelmessé teszi a tőkegyűjtést. Szabályai szerint ugyanis a közönség összegyűjtött pénzét az állam területén belől minden postahivatalnál beteheti, és minden postahivatalnál — tehát nemcsak ott a hol betette — kiveheti.

13. A biztosításról.

Egy tűzvész, egy vízár vagy más csapás-szerű esemény bekövetkezése az egyes gazdaságokra a végzetesség veszélyével járó következményeket h íríthat.

E következmények veszélyességének akarja elejét venni a biztosítás.

A biztosító intézet a vészes esemény által fenyegetett egyes gazdaságoktól, az esemény által okozható kár valószínű mérvének megfelelő, apró összegeket — biztosítási díjakat — szed, s ezekből, az esemény bekövetkezése esetén, a károsultnak kárpótlást nyújt. Ez a szoros értelemben vett *kárbiztosítás*.

Ettől, jellegének sajátossága miatt, megszoktuk különböztetni az *életbiztosítást*, a hol a biztosító intézet fizetési kötelezettsége valamely személy élettartamától vagy egészségétől van függővé téve, és a *viszombiztosítást*, a hol biztosítottakkép maguk a biztosító intézetek szerepelnek.

Úgy a kár-, mint az élet-biztosításnak annyi ága lehet, a hányféle vészes esemény a gazdaságot, életet vagy egészséget fenyegetheti.

14. A közlekedésről.

Mai napság van út-, hajó-, vasút-, postatávíró- és telefon-közlekedés.

A gyors, szabályos, biztos, kényelmes és olcsó közlekedést jó közlekedésnek mondjuk.

A jó közlekedés a munkamegosztásnak s így a közgazdasági fejlődésnek leghatalmasabb előmozdítója.

Már a munkamegosztásról szólva jeleztük, hogy a mi a közgazdaságra egészben véve áll, nem áll szükségkép a közgazdasági élet egyes részeire is, és így az, a mi a közgazdasági életre mint egészre nézve előnyös, az a közgazdasági élet egyes részeire hátrányos lehet.

Ez állításunk helyes voltára bő igazolást nyújthat a közlekedés. Ime egy példa: a vasúti és a hajózási közlekedés újabb időben nagy tökélyre fejlődött. E fejlettség a művelt Európa közgazdaságára egészben véve kétségbevonhatlan nagy előnyökkel járt. Így — hogy csak egyet említsünk — lehetővé vált, hogy az olcsón termelő Amerika megjelenjen terményeivel az európai gabnapiacokon, a minek következtében a gabonának — ezen elsörendű élelmi cikknek — ára olcsóbb lett. Ezen a művelt Európa közgazdaságára nézve egészben véve kétségbevonhatlan előny azonban az európai közgazdasági élet egy osztályára, a mezőgazdákéra, nyilván való hátrány volt,

mert a gabna árának alászállása jövedelmök alászállását vonta maga után.

E példával egyszersmind az is megvan világítva, hogy a közlekedés az egyes országok vagy egyes társadalmi osztályok gazdasági viszonyainak alakulására mily befolyással lehet.

E lehetőségben van oka annak, hogy az állam — a mely nem az egész emberiségnek, hanem első sorban saját polgárainak javát nézi — az egyes főbb közlekedési eszközöket maga kezeli (pl. posta, táviró, a vasutak egy része) vagy legalább is irányadó befolyást vesz azok ügyeinek intézésére (pl. a nem államosított vasútnak, ahol az állam befolyását főleg az által érvényesíti, hogy a viteldíjtételeket — a „tarifát“ — maga állapítja meg).

15. A kereskedésről.

A kereskedés nem egyéb, mint az árúk cseréje. A ki ez árú cserével üzletszerűleg foglalkozik, az kereskedő.

A kereskedést több szempontból szokták osztályozni.

A legszokásosabb osztályozások: a) az árúk tárgyai szerint *árú-, ingatlan- és érték-*

kereskedés; b) az egyes ügyletek alkalmával rendszerint eladott árumennyiségnek mérve szerint: *nagy és kis kereskedés*; c) a szerint, a mint a kereskedés az ország határán túlmegey, avagy azon belül marad: *belföldi és nemzetközi kereskedés*. A nemzetközi kereskedés lehet *beviteli, kiviteli és átviteli kereskedés*.

Kifejlett kereskedelmi forgalomnál oly kereskedőket is találunk, a kik nem foglalkoznak közvetlenül az árúk cseréjével, vagyis a szoros értelemben vett kereskedéssel, hanem csupán a kereskedés közvetítésével és előmozdításával.

Ilyenek a) *a bizományos*, aki a kereskedelmi ügyleteket önállóan és a saját nevében köti ugyan, de mások részére és mások megbízásából, b) *az alkusz*, a kinek ügyletei csupán csak a kereskedelmi ügyletek közvetítéséből állanak, c) *a szállítmányos*, akinek üzlete abból áll, hogy a tovább küldendő árúkat saját neve alatt rendeltetési helyökre juttatja, d) *a közraktári üzlet tulajdonosa*, aki árúkat pénzért letétbe vesz és azokra kamat mellett hitelt nyújt s vegre e) *a kiadó*, aki a szerzőtől vagy jogutódaitól megvett irodalmi vagy művészeti

munkának többszörösítésével, közzétételével és forgalomba hozásával foglalkozik.

A kereskedelmi forgalom bizonyos *kereskedelmi szokásokat* fejleszt, a melyeknek minden művelt állam joghatályt tulajdonít. E kereskedelmi jogszokásokat (usance-okat) a kereskedelmi ügyekben ítélő, különösen pedig a tőzsdén kötött ügyletek elbírálására választott u. n. tőzsdebíróságok sok esetben törvény hatályával bíró jogszabálykép alkalmazzák.

16. A vámokról.

Láttuk, hogy az államnak a közlekedésre befolyást kell vennie. Az erre nézve felhozott ok áll a kereskedelemre nézve is.

Kétségtelen, hogyha a kereskedelmi forgalomnak mesterséges akadályai nem volnának, a közgazdasági haladás legfőbb eszközlője, a munkamegosztás, sokkal nagyobb mérvben emelkednék érvényre és így sokkal inkább volna lehetséges, hogy minden ember azon termelési ággal foglalkozzék, a melyből a fennforgó viszonyoknál fogva a legnagyobb eredményt várhatja. Kétségtelen tehát, hogy az esetben, ha a kereskedelmi forgalom vámok-

tól menten, szabadon alakulhatna, a világ olcsóbban és eredményesebben termelne.

A világ összes lakosságának ezen könnyebb boldogulása mellett azonban egyes államok lakossága hátrányosabb helyzetbe jönne, mint jelenleg van. E hátrányos helyzetet, saját lakosságára nézve, egy állam sem engedheti meg, mert az állam — amint a közlekedésnél is jeleztük — nem az egész világnak, hanem csakis saját lakosságának közgazdasági érdekeit van hivatva előmozdítani.

Ebből következőleg, ha valamely állam azt látja, hogy a külföld valamely termelvényt oly olcsón állít elő, hogy a belföldi termelés, a forgalom szabadon hagyása mellett, a versenyben elbukni volna kénytelen, — jelölt hivatásánál fogva — megnehezíteni igyekszik az illető külföldi termelvény behozatalát és vámot vet ki reája. *E vám a védvám.*

A védvám csak akkor igazán célra vezető és így közgazdaságilag csak akkor jogosult, ha az országban a védeni kívánt termelési ág felvirágzásának természetes feltételei megvannak.

A védvámot, ha mérve oly magas, hogy a

termelvény behozatalát lehetetlenné teszi, *prohibitív-vámnak* nevezzük.

A védvámoktól meg kell különböztetni a *pénzügyi váموkat*, amelyek nem közgazdasági okokból, hanem tisztán csak az államkincstár érdekében vannak felállítva.

Pénzügyi váموkkal főleg a gyarmatárúk és az oly külföldi termelvények szoktak megterhelve lenni, amelyek, ha az ország határain belől állítatnak elő, fogyasztási adó alá esnek.

A pénzügyi váموk tárgyai megválasztásának legfőbb szabálya, hogy első rendű élelmi szerekre ne vonatkozzanak, — mert különben aránytalanul nagyobb lesz az okozott közgazdasági hátrány az elért pénzügyi előnynél.

Hazánk ez idő szerint Ausztriával, szerződési megállapodás következtében, egységes vámterületet képez, — a minek következtében a hazánk és Ausztria közötti forgalomban az árúk vám alá nem esnek.

A vámterületbe nem tartozó határszéli helyeket *vámkülzeteknek* nevezzük. — Legfontosabbak közöttük a *szabad kikötők*, a hová a tengeren érkezett vámköteles árúkat vám fizetése nélkül lehet lerakni. Céljuk az ország

nemzetközi kereskedelmét oly módon emelni, hogy a belföldi ipar a behozott külföldi árúk által okozott versenynek kárát ne vallja.

Az államkormány a belföldi kereskedelem állapotáról főleg a *kereskedelmi kamarák*, a külföldi kereskedelem állapotáról pedig főleg a *consulatusok* útján nyer tájékozást.

17. A tőzsdéről és a spekulációról.

Az eladni és a venni szándékozókra nagy jelentősége van annak, hogy a piaci viszonyokról helyes tájékozódást nyerhessenek.

E célra szolgálnak a *tőzsdék*, vagyis azon forgalmi központot képező intézetek, a hol az eladni és a venni szándékozók zöme kifejezésre juttatja szándékát. E hivatásánál fogva a tőzsde főfőeszközlője annak, hogy a termelvények ára a kívánat és a kínálat igaz mérvének megfelelőleg alakuljon meg.

A kereskedő a tőzsdén nyert tájékozódás alapján tervet alkot magának kötendő ügyleteiről. E tervelést *spekulációnak* nevezzük.

Főképp a spekuláció helyességétől függ, hogy a tőzsde jelzett nagyfontosságú közgazdasági hivatásának kellőleg megfeleljen. Helytelen speku-

láció esetén a tőzsde, — mint a közgazdaság forgalmi életének központja — nem egyszer volt már közgazdasági válságok kiinduló helye.

A tőzsde kétféle : *árú- és értéktőzsde*.

Az árútőzsde az árúk nemének különbözősége szerint többféle : gabna-tőzsde, termény-tőzsde stb.

A tőzsdén kötött ügyleteket *napi* vagy *szállítási* ügyleteknek nevezzük a szerint, a mint a fizetést azonnal vagy csak később kell teljesíteni.

18. A vállalkozásról és a társulásról.

A kereskedő közvetíti az árú-cserét a termelő és a fogyasztó közt. E közvetítésnél azonban rendszerint nem esetről esetre tett megbízások alapján, hanem *saját nevében és veszélyére jár el*. Ép így jár el a földművelő, az iparos és a többi termelő is. Ez önálló eljárás mellett, a dolgok rendes menete szerint, mindeniknek marad valami azon felül, a mi őt tőkéjének és földjének hozadéka avagy munkájának bére fejében illette. E többletet *vállalkozói nyereségnek* nevezzük.

A vállalkozói nyereség, ezek szerint, a termelésben való önmálló részvét jutalmát képezi.

Ez önmálló szereplés sok esetben oly gazdasági erőt tételez fel, a melylyel az egyes termelő nem rendelkezik. Hogy tehát a kecsgetető vállalkozói nyereségre mégis szert tegyen, összeáll más termelővel. Így keletkeznek a *társaságok*.

A társaságoknak különböző belszervezetők lehet.

A magyar sz. korona területén következő állandó célokra alakult gazdasági társaságokat különböztetünk meg.

a) *Közkereseti társaság*, a hol a közös gazdálkodásban minden tag egész vagyonával részt vesz.

b) *Betéti társaság*, a hol a tagok közül egy vagy több tag — a kültagok — a társaság ügyleteiért csak kikötött vagyonbetétökkel, egy vagy több másik tag — a beltagok — pedig egész vagyonukkal felelősek.

c) *Részvénytársaság*, a hol az alaptőke bizonyos számú, egyenértékű részvényből áll. Minden részvénytulajdonos tagja a társaságnak. A tagok a részvény értékén felül vagyó-

nukból a társaság kötelezettségeiért felelősséggel nem tartoznak.

d) *Szövetkezeti társaság.* Itt a tagok legtöbbnyire nem a végből állanak össze, hogy a termelés valamely ágában az egyesülés útján eredményesebb gazdálkodást üzzenek, hanem a végből, hogy saját külön gazdálkodásukat mozdítsák elő. Más szóval: a szövetkezet legtöbbnyire közvetlenül nem a piac, hanem saját tagjai számára termel. A tagok a szövetkezetek tartozásaiért vagy egész vagyonuk, vagy pedig csak kikötött betétök erejéig tartoznak felelősséggel.

Szövetkezet annyi féle lehet, a hány irányban az egyes kis termelőknek gazdálkodását az egyesülés útján elő lehet mozdítani. Vannak előlegezési és hitel-egyletek, nyers anyag közös beszerzésére, közös raktár tartására vagy közös termelésre alakult egyletek, fogyasztási egyletek, laképítő egyletek, kölcsönös biztosító társaságok stb.

Mind ezen elősorolt társaságok mi nálunk a kereskedelmi törvény szabályai alá esnek, a miért is *kereskedelmi társaságoknak* hívjuk őket.

III. A javak megoszlásáról.

19. A jövedelem tényezőiről.

A gazdálkodás főszabálya: minél kisebb áldozattal minél nagyobb eredményt érni el.

E főszabálynak megfelelőleg minden termelő több értéket igyekszik kapni, mint a mennyivel a gazdasági javak előállításához járult.

Innen van, hogy ámbár a termelésnek csak három tényezője van: a) a munka, b) a tőke, és c) a természet, a jövedelemnél mégis négy tényezőt kell megkülönböztetni: a) a munkabért, b) a tőkehozadékot, c) a természet működésének eredményeképp előálló földjáraadékot és d) az ezek rovására képződő vállalkozói nyereséget.

20. A munkaberről.

A munkabér a termelésben való személyes közreműködésünk útján szerzett pénz, vagy árú-mennyiség.

A piaci forgalomban a munkabér, vagyis a munka ára — ép úgy mint az árúké — a kínálatnak és a kívánatnak egymásra hatásától függ.

A kínálat annál nagyobb, minél több és minél jobb a munkálkodásra kész erő és minél nagyobb bennök az igyekvés, hogy munkát kapjanak.

A kívánat annál nagyobb, minél nagyobb a munkást keresőknek vásárlási ereje, és minél nagyobb bennök az igyekvés, hogy munkát kapjanak.

A *munkának*, ép úgy mint az árúnak, *megvan* a maga *természetes ára*. Ez ár itt is a termelés szükséges költségeinek mérvétől függ.

E „szükséges költségek“ alatt itt azon kiadásokat kell érteni, a melyeket a munkásnak okvetlenül meg kell tennie, hogy munkáerejét fenntarthassa és családja létszükségleteit fedezze.

A munkabér soha sem marad sokáig a természetes mérvén felül vagy alul.

E jelenség oka abban van, hogy a munkánál a kívánat és a kínálat mindenkor gyorsan alkalmazkodik egymáshoz.

Ez alkalmazkodás megszokásosabb módja az, hogy a napi munka-órák száma megrövidül, avagy hogy azok, a kik nincsenek feltétlenül a munkakeresetre utalva (így különösen a

nők és a gyermekek), kilépnek a munka-keresők sorából.

Ott, hol ezen eszközök az egyensúlyt létre nem hozhatják, tömeges kivándorlás és a népesség számának apadása fog bekövetkezni, a mely jelenségek a közgazdasági állapotok hanyatlásának nyilván való bizonyosságai szoktak lenni.

A kívánat mérvének csökkenése külföldben rendszerint nem szokott minden munkanemre ugyanegy időben bekövetkezni. És így a munkás — ha eddigi munkája után való kívánat csökken — rendszerint nem kényszerül kivándorolni vagy nyomorogni, hanem átmehet más, jobban keresett munkanemhez.

A képzett ember helyzete ily esetekben kevésbé kedvező szokott lenni, mint a közönséges munkásé, mert az új munkanemnél, ahol különleges képzettségére szükség nincs, nem kaphat oly munkabért, a melylyel e képzettsége is díjazva volna.

21. A tőke hozadékáról.

Nemcsak a dolgokat, hanem azok használatát is lehet adásvétel tárgyává tenni. Ez történik a bérlés, haszonbérlés és kölcsönnél.

A kölesönbe adott *tőke használatáért fizetett díjat kamatnak nevezzük.*

A kamatra vonatkozó közgazdasági szabályok a bér és haszonbérré is állanak, mert a közgazdaságtanban a „kamat“ — e szó közhasználatú értelmétől eltérőleg — nem csupán az elhasználható tőkéknek, hanem minden, bármi néven nevezett tőkének használata fejében fizetett díjat jelenti.

A kamat a tiszta kamaton, vagyis a tőke használati díján kívül még más alkat-elemeket is szokott tartalmazni. Így a bérnek, az ingatlan használatáért járó díjazáson kívül, még kárpótlást kell tartalmaznia azon értékcsökkenésért, a melyet az ingatlan a használat következtében előálló romlás miatt szenved. A pénzbeli tőke után fizetett kamatban pedig azon nagyobb vagy kisebb mérvű veszély elvállalásáért járó díjazás is bent szokott foglaltatni, a melynek a tőkés az adós fizetési képességében való bizonytalanság miatt van kitéve.

A piaci forgalomban a *kamat nagysága* a kölesön adni és kölesön venni szándékolt tőkére vonatkozó *kínálat és kívánat egymásra hatásától függ.*

A kínálat annál nagyobb, minél nagyobb a kölcsönadásra szánt tőke és minél nagyobb igyekevéssel igyekeznek azt a tőkések kölcsön adni.

A kívánat annál nagyobb, minél nagyobb a tőkekeresőknél a kamat fizetésére szánt érték, és minél nagyobb igyekevéssel igyekeznek ezen értéknek megfelelő tőkét kölcsön kapni.

A tőkének természetesen az esetben is meg kell hozni a tiszta kamatot, ha saját gazdálkodásunkban alkalmazzuk. Ez esetben a kamatot *tőkehozadéknak* mondjuk. A tőkehozadék tágabb értelemben a vállalkozói nyereséget is magában foglalja.

A kamat és a tőkehozadék mérve a termelés különböző ágaiban nem szokott szerfölött különböző lenni, mert — a gazdálkodás főszabályának megfelelőleg — minden tőkés igyekszik tőkéjét kivonni azon vállalatból, ahol keveset hoz és befektetni oda, ahol sokat hoz.

Néha a jogszabály állja útját annak, hogy a kamat mérve a kínálat és a kívánat szabad érvényesülése alapján képződjék. Ezt látjuk különösen az árszabályoknál és az uzoratorvényeknél.

Megeshetik, hogy egyes esetekben a verseny, különböző sajátos okok miatt, ki nem fejlődhetik, s így a javak ára a természetes mérven felül vagy alul marad. Az *árszabályok* célja biztosítékot szolgáltatni arra, hogy ez esetek, egyes közszükségletet képező javaknál, a nagy közönség kárára, be ne következhesenek.

Az uszoratörvények célja megakasztani a kölcsön ügyletek létesülését oly esetekben, a midőn a kamat, a kínálatnak szerfölött alacsony és a kívánatnak szerfölött magas mérve miatt, akkora lenne, hogy az elvállalt kötelezettség könnyen a kölcsönvevő vagyoni romlását idézhethné elő.

22. A földjáraokról.

A földjáraók legpontosabb mértékét a föld használatának díja vagyis a haszonbér szolgáltatja.

A haszonbér mérve — ép úgy, mint a kamaté — a kínálat és a kívánat egymásra hatásától függ. Függ tehát attól, hogy mennyi haszonbérbeadásra és vételre szánt föld van. és hogy mily igyekvéssel igyekeznek a birto-

kosok és a bérlők a haszonbérszerződéseket létesíteni.

Aki földjét maga műveli, az a haszonbér értékén felül vállalkozói nyereségre is számíthat. E kettő együttesen adja a föld hozadékát.

A föld hozadékának mérve e szerint függ mindazon tényezőktől, a mely tényezők a természet erőinek érvényesülésére és az östermelőnek vállalkozói nyereségére befolyással vannak. Ily befolyást vevő tényezők: a föld minősége, a tudományok előrehaladottsága, vívmányainak kihasználási mérve, a közlekedési eszközök tökélye, a népesség száma, a termelő és a fogyasztó ország műveltségi állapota és azon ügyesség, amelylyel a termelő termelvényeit piacra tudja juttatni.

A tudomány és a közlekedési eszközök fejlődése részint emelőleg, részint csökkentőleg hat, a művelés alatt álló földnek és termelvényeinek értékére. Csökkentőleg, mert megkönnyíti, hogy addig művelés alatt nem állott földek művelés alá vétessenek, és növelőleg, mert a termelés költségeit apasztja, az általános jóllétet és az egyesek igényeinek számát pedig növeli.

A népesség számának apadása apasztólag, számának növekvése pedig növelőleg hat a föld hozadék mérvére, — ha ugyan a népesség számának növekvésével együtt annak vagyoni ereje is nagyobbodik.

23. A vállalkozói nyereségről.

Már említettük, hogy a *vállalkozói nyereség a hozadék azon része, amely a termelőnek a termelésben való önnálló részvétel fejében jut*. Más szavakkal: a vállalkozói nyereség a hozadék azon része, amelyet a termelő a munkabér, a tőkehozadék és a földjáraadék fejében neki járó összegben felül kap.

Mérve annál nagyobb, minél nagyobb a vállalkozó által létesített ügyletek száma, és minél nagyobb az egyes ügyleteknél elért nyereség.

Az egyes ügyleteknél elért nyereség átlagos mérve oly országokban, amelyek a műveltségnek és a gazdasági fejlettségnek magas fokán vannak, alacsonyabb szokott lenni, mint oly országokban, ahol e fejlettség alacsonyabb.

E jelenségnek oka abban van, hogy ez

utóbbi országokban, a vállalkozásra szükséges szellemi és anyagi erők gyér volta miatt, az elsőrendű szükségletek előállításával foglalkozó termelőkön kívül, csupán a legnagyobb eredménnyel kecsegtető vállalatokra szokott vállalkozó akadni.

Foroghatnak azonban fenn körülmények, amelyek között a termelő előrehaladott műveltségi és gazdasági viszonyok közt is, szerfölött magas vállalkozó nyereségre tesz szert.

El kedvező körülmények részint a termelési feltételeknek, részint pedig a piaci viszonyoknak sajátos alakulásában szoktak fenforogni.

Az utóbbi esetben a vállalkozói nyereséget *conjuncturái nyereségnek* szoktuk nevezni.

24. A socialismus- és communismusról.

A javak helyes megosztásának főszabálya az osztó igazság elvén alapszik és abban áll, hogy a jövedelmet alkotó minden tényezőnek annyi jusson az előállított javakból, a mennyivel e tényező a javak előállításához járult.

A socialisták azt tartják, hogy a fennálló állapotok szerint a tőkének hozadéka, a munkabér rovására, többet tesz ki, mint a mennyi-

vel a vállalkozónak tőkéje a javak előállításához járult. Törekvésök tehát oda irányúl, hogy ezen fölös vállalkozói nyereség, különösen a conjuncturái nyereség, a munka számára biztosíttassék.

A socialisták törekvését méltányosnak ismeri el a tudomány és a gyakorlati lehetőség határai közt istápolja az államhatalom.

A communisták tanítása az, hogy nemcsak a jogok, hanem a vagyon tekintetében is teljes egyenlőségnek kell lenni az emberek közt. E tanításuk megvalósítása végett az összes termelő vagyont a közösség tulajdonává akarnák tenni és minden embernek egyenlő, soha el nem idegeníthető, részt biztosítani belőle.

A vagyoni egyenlőség — a világtörténet tanúsága szerint — csupán a legkezdetlegesebb társadalmi állapotok közt állhat fenn, és így csupán a műveltség teljes feláldozásának árán volna fenttartható. — Ez oknál fogva a tudomány elítéli a communisták tanait, az állam pedig — mint a fennálló jogrend védője — büntető törvényekkel sújtja az ezen tanok megvalósítására irányzott törekvést.

A közgazdaságtan története.

A közgazdaságtan rendszeres művelése a múlt században vette kezdetét.

A múlt századbeli közgazdasági írókat két csoportba szoktuk osztályozni, u. m. mercantilistákra és physiokratákra.

A *mercantilisták* szerint az állam hivatása odahatni, hogy a közgazdaság a polgárookra kedvező alakulást vegyen. A *physiokraták* szerint az államnak tartózkodnia kell a közgazdasági viszonyokra való minden befolyástól, mert e viszonyok magukra hagyatva legkedvezőbbben alakulnak.

Ezen elvi különbségnek megfelelőleg a mercantilisták tanai szerint az államnak úgy kell irányítani a közgazdasági viszonyok alakulását, hogy a polgárságnak saját ipara, hajózása és kereskedése legyen, hogy az országban termelt nyers anyag az országban dolgoztassék fel, és hogy a kiküldött termelvények értéke nagyobb legyen a behozottakénál stb. A physiokraták tanai szerint pedig az állam egyedüli feladata a közgazdasági élet terén a

jogrend fentartásában áll, — minden állami beavatkozás csak ártalmára lehet a viszonyok célszerű alakulásának. A phisiokrata tanok legnevesebb hirdetője Smith Ádám skót bölcsész volt.

Ezen két iskola tanai közt fennállott merev ellentét a jelen század folyamán jórészt megszűnt. Ma a tudomány azt tartja, hogy az i gazság körülbelül középütt van. Az államhatalomnak befolyást kell ugyan vennie a közgazdasági viszonyok alakítására, de csupán azon mértékben, a melyben e viszonyok szabadon hagyása az állam avagy a polgárság zömének érdekével meg nem egyező eredményre vezetne. E határurol szolgáló mérték megállapítása minden egyes esetben a viszonyok szerint megoldandó gyakorlati kérdést képez.

A tudományos irodalom tárgyát mai nap-ság főleg azon kérdések képezik, a melyeket socialismus névvel jelöltünk meg.

TARTALOM.

Bevezetés	Lap. 5
---------------------	-----------

I. A javak termeléséről.

1. A termelés tényezőiről	6
2. A hozadékról és a jövedelemről	7
3. A munka megosztásáról	8
4. A termelés egyes ágairól	
5. A mezőgazdaságról	11
6. Az iparról	13

II. A javak forgalmáról.

7. Előismeretek	14
8. Az ár alakulásáról	16
9. A termelés költségeiről	17
10. A pénzről és a valutáról	18
11. A hitelről	20
12. A bankokról	22
13. A biztosításról	23
14. A közlekedésről	24
15. A kereskedésről	26

16. A vámokról	28
17. A tőzsdéről és a spekulációról	31
18. A vállalkozásról és a társulásról	32

III. A javak megoszlásáról.

19. A jövedelem megoszlásáról	34
20. A munkabérről	35
21. A tőke hozadékáról	37
22. A földjáraadékról	40
23. A vállalkozói nyereségről	42
24. A socialismusról és communismusról	43
A közgazdaságtan története	45